

— Žarko Dugandžić —

Filozofski fakultet u Mostaru

dugandzicz@gmail.com

UDK: 314.04(497.6)

Izvorni znanstveni članak

BOSANSKO-HERCEGOVAČKA DEMOGRAFSKA DINAMIKA I NJEZINA OBILJEŽJA

Sažetak

Govoriti o razvoju Bosne i Hercegovine (BiH) nije moguće bez poznavanja demografske dinamike i njezinih specifičnih obilježja. Trenutačno vrlo nepovoljna demografska slika stavlja BiH u prilično nezavidnu situaciju pa se može govoriti o dubokoj demografskoj krizi. Postojeća kriza proistječe iz prožetosti unutarnjih i vanjskih remetičkih čimbenika u demografskom razvoju zemlje. Negativne demografske pojave u BiH rezultat su prije svega složene političke i gospodarske situacije u zemlji. Nepobitna je činjenica da je danas u BiH zabilježena ukupna i prirodna depopulacija, što je dovelo do starenja stanovništva. Zabrinjavajući je pad dječje populacije, a što se izravno manifestira na demografsku budućnost BiH. Totalna stopa fertiliteta (TFR) u BiH kreće se oko 1,30 i jedna je od najmanjih u njezinu okružju. Tim procesima, a na temelju zadnjeg popisa stanovništva, treba pridodati i neravnomjernu naseljenost, odnosno prostornu polarizaciju naseljenosti kao posljedicu ozbiljne poremećenosti postojeće demografske situacije. Ovakve negativne pojave u razvoju stanovništva BiH nužno će se preslikati na društveno-politički i gospodarski razvoj zemlje, ali i na cjelokupnu budućnost BiH. Zbog toga je nužno žurno djelovati kako bi se barem usporile, ako ne i zaustavile negativne pojave u razvoju stanovništva donošenjem sveobuhvatnog plana razvoja zemlje s naglaskom na donošenje i provedbu cjelovite i koordinirane populacijske politike s naglaskom na pronađenu i redistributivnu populacijsku politiku.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, demografski procesi, totalna stopa fertiliteta, razvoj stanovnika, depopulacija, starenje stanovništva

BOSNIAN-HERZEGOVINIAN DEMOGRAPHIC DYNAMICS AND ITS FEATURES

Abstract

To speak of the development of Bosnia and Herzegovina is not possible without knowing the demographic dynamics and its specific features. The current unfavourable demographic situation puts Bosnia and Herzegovina in a rather precarious situation, so it could be said that there is a profound demographic crisis. The existing crisis derives from the inner and

outer disruptive factors of the demographic development of the country. The negative demographic trends in Bosnia and Herzegovina are primarily the result of a complex political and economic situation in the country. It is an irrefutable fact that overall and natural depopulation is present in Bosnia and Herzegovina today, which has led to population ageing. The decline of child population is concerning, which manifests directly onto the demographic future of Bosnia and Herzegovina. The overall fertility rate (OFR) in Bosnia and Herzegovina is about 1,30 and is one of the lowest ones in its environment. To the mentioned processes, and based on the last population census, unequal settlement should be added, i.e. the special polarisation of settlement as a reflection of a serious distortion of the existing demographic situation. These negative trends in the development of Bosnia and Herzegovina's population will necessarily reflect onto the socio-political and economic development of the country, but as well as on the entire future of Bosnia and Herzegovina as well. Therefore, it is necessary to act hastily so as to at least slow down, if not entirely stop the negative trends in the population development, by performing a comprehensive development of the country with a focus on carrying out and implementing a complete and coordinated population policy, with an emphasis on pro-natalism and redistributive population policy.

Key words: Bosnia and Herzegovina, demographic processes, overall fertility rate, population development, depopulation, population ageing

Uvod

Promjene u broju, strukturi i razmještanju stanovništva Bosne i Hercegovine¹ imaju veliko značenje u razmatranju kompleksne problematike ekonomskoga razvoja, a posebno u sferi zaposlenosti i zapošljavanja.²

Suvremeni demografski procesi u BiH, kao i njihove projekcije do kraja 21. stoljeća pokazuju kako su demografska kretanja bitna odrednica i sastavnica ukupnoga razvoja zemlje. Samo uravnotežen demografski razvoj pretpostavka je stabilnu razvoju države.³

Što se tiče demografskoga razvoja BiH, nužno ga je sagledavati u svoj njegovoj punini i prožetosti sa svim relevantnim društvenim, gospodarskim, povijesnim, političkim, kulturnim i drugim procesima koji se odvijaju unutar bosanskohercegovačkoga društva. Činjenica je da svaki poremećaj u razvoju stanovništva BiH potiče i poremećaj u gospodarskom razvoju zemlje. Ali i obrnuto, svaki ozbiljniji poremećaj u gospodarstvu snažno destabilizira populacijski i sveukupni razvoj BiH.

¹ Prema Daytonskom mirovnom sporazumu od 21. XI. 1995. Bosna i Hercegovina je država podijeljena na dva entiteta: Federaciju Bosne i Hercegovine (FBiH) i Republiku Srpsku (RS), a od 8. III. 2000. i Brčko distrikt BiH. Vidjeti: *Statistički godišnjak/ljetopis* 2013., Sarajevo, 2013., str. 36.

² Usp. Alica WERTHEIMER-BALETIĆ, „Tendencije u razvitku stanovništva SR Hrvatske“, *Ekonomski pregled*, Zagreb, god. XL., 1989., br. 5. – 6., str. 231. – 250.

³ Usp. Dražen ŽIVIĆ, „Suvremene tendencije u razvoju stanovništva Hrvatske“, *Diacovensia*, Đakovo, god. XI., 2003., br. 2., str. 254.

Istini za volju, pitanje razvoja stanovništva BiH nakon svršetka Domovinskoga rata pa naovamo kao da se nije ozbiljnije promatralo niti ga je bilo u vidokrugu državnih prioriteta. Pojedinci su upozoravali na stalno urušavanje demografske slike, ali očito je da su bili u manjini. Tek zadnjih godina, kada je već svima bilo razvidno u kakvoj je situaciji demografska stvarnost BiH, državne strukture vlasti postaju svjesne posljedica demografskoga kolapsa, ali ovog puta i nemoći da se nešto popravi.

Posljedice Domovinskoga rata i dugotrajna gospodarska recesija, koja je uslijedila nakon ratnih događanja, te socijalna kriza i manjak sluha za problem razvoja stanovništva glavni su krivac za žurnu i neodgodivu provedbu nužnih mjera na području populacijske politike. Bosna i Hercegovina nepovratno je izgubila dva desetljeća u kojima je morala barem djelomično sanirati demografske gubitke proistekle iz zadnjega rata, a sada se našla u vrlo kompleksnoj demografskoj situaciji s vrlo nepovoljnim demografskim tendencijama, koje postaju ograničavajući čimbenik njezina stabilnoga i prosperitetnoga društvenoga, gospodarskoga i demografskoga razvoja.

Istina, za posljedicu današnje demografske urušenosti u BiH ne možemo kriviti samo najnoviju situaciju i događaje te zanemariti stoljetna iseljavanja s ovih prostora, najčešće u Zapadni svijet. Nisu još bili sanirani ni ožiljci iz prethodnih dvaju svjetskih ratova, a u međuvremenu se dogodio i Domovinski rat, koji je kao ponovno aktiviran „vulkan“ izbacio sve one na „trenutak“ zaboravljene posljedice prethodnih ratova i prouzročio nove, što izravne, što neizravne demografske gubitke. Ako tomu još pridodamo razne bolesti, gladi, suše i epidemije (španjolica 1918. i 1919.) koje su često harale bosanskohercegovačkim prostorima, pogotovo u prvoj polovici 20. stoljeća, uz duboke gospodarske krize, slika je upotpunjena.⁴

Pobrojanim destabilizacijskim čimbenicima demografskoga razvoja treba pridružiti i ekonomsku emigraciju započetu početkom 60-ih godina 20. stoljeća, koja je značajnim dijelom posljedica nekontrolirane deagrarizacije i deruralizacije te brze i pretjerane urbanizacije, što je dovelo do naglog praznjenja sela (nekada demografskog inkubatora), što je dodatno produbilo prostornu populacijsku polarizaciju BiH.

Svi su ti događaji imali nepovoljne posljedice na prirodno i mehaničko kretanje stanovništva, naročito na poremećaj dobne, spolne i gospodarske strukture, što se sve, naravno, preslikalo na obiteljsku strukturu društva.

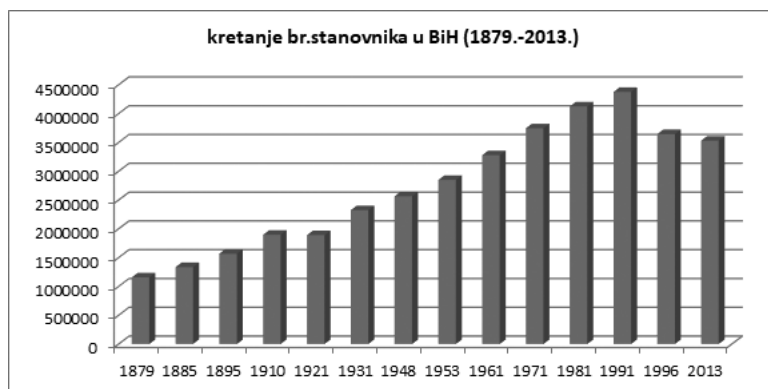
Metoda rada ponajprije je određena ciljem istraživanja te je naglasak stavljen na statističke metode, zatim metode analize i sinteze, komparativnu, ali i geografsku i historiografsku metodu.

⁴ Usp. Andrija NIKIĆ, *Fra Didak Buntić – hrvatski i crkveni velikan*, Mostar, 2004., str. 434. – 437.

1. Kretanje stanovništva

1.1. Ukupno kretanje

Opće kretanje stanovništva sintetički je pokazatelj međupopisnih promjena i objektivna pretpostavka budućih promjena, zato i možemo reći da je to relevantan pokazatelj razmatranja demografske problematike.



Graf 1.: Kretanje broja stanovnika u BiH (1879. – 2013.)

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, *Tematski bilten 02*, Sarajevo, 2014.

Poznavanje broja, prostornoga razmještaja i sastava stanovništva prema različitim obilježjima ima temeljnu važnost za nositelje društvenoga i gospodarskoga života.⁵

Mnogobrojni su i složeni čimbenici ukupne depopulacije u BiH. Među značajnijima su izravni i migracijski gubitci tijekom dvaju svjetskih ratova te zadnjega Domovinskoga rata, ekonomske krize i s njima povezane ekonomske migracije, bolesti, gladi i epidemije, koje nisu zaobilazile ova područja, kolonizacije, ruralni egzodus, smanjivanje nataliteta, demografsko starenje, itd.

Na temelju do sada objavljenih rezultata popisa stanovništva u BiH (1879. – 2013.) (graf 1.) uočljiva je pojava ukupne depopulacije u više navrata. Prva se dogodila kao posljedica Prvoga svjetskoga rata pa je te popisne godine (1921.) zabilježeno 0,4 % stanovništva manje u odnosu na 1910. godinu. Zatim one u razdoblju od 1991. do 1996., što se uzima kao posljedica Domovinskoga rata u kom je pored izravnih gubitaka u ratu, koji, prema trenutačnim podacima iznose 96.000 smrtno stradalih osoba,⁶ obuhvaća i neizravne ratne gubitke. Ukupna se depopulacija dogodila i u

⁵ Usp. Anđelko AKRAP, „Demografsko stanje i procesi u Hrvatskoj s osvrtom na privremeno okupirani prostor“, *Revija za socijalnu politiku*, Zagreb, god. XI., 1995., br. 1., str. 37.

⁶ Usp. Mirsad TOKAČA, *Bosanska knjiga mrtvih*, Sarajevo, 2012., str. 107.

razdoblju od 1996. do 2013. te iznosi 113.841 osobu, ili nekih 3,1 %, a posljedica je dugotrajne gospodarske recesije koja traje do današnjih dana, što znači da se proces ukupne depopulacije prolongira i nadalje.

Obje sastavnice smanjenja broja stanovnika u BiH, i prirodna depopulacija i negativna migracijska bilanca, imaju izrazito nepovoljna razvojna obilježja, što traži žurnu reakciju društva u smislu unaprjeđivanja demografskog razvoja, kao ključnoga strateškoga čimbenika razvoja BiH.

Pad broja stanovnika u prostornom smislu također je zahvatio cijelu zemlju (tablica 1.). Samo 13 općina iz 1991., ili njih 12 %, 2013. imalo je blago povećanje stanovništva, a ostalih 96 općina, ili njih 88 %, imalo je smanjenje stanovništva, a neke od njih i kronično smanjenje ispod 50 %. Takvih je bilo pet općina, ili 4,6 %, od čega općina Vlasenica nije imala ni 40 % stanovništva iz 1991. godine. Ovakva situacija determinira i daljnje produbljene populacijske polarizacije naseljenosti.

Tablica 1.: Promjena broja stanovnika po općinama BiH (1991. – 2013.)

Red. broj	općine iz 1991.	1991.	2013.	razlika	indeks 2013./1991.
1	Banovići	26.590	22.773	-3.817	85,6
2	Banja Luka	195.692	185.042	-10.650	94,6
3	Bihać	70.732	56.621	-14.111	80
4	Bijeljina	96.988	107.715	10.727	111
5	Bileća	13.284	10.807	-2.477	81,4
6	B. Dubica	31.606	21.524	-10.082	68,1
7	B. Gradiška	59.974	51.727	-8.247	85,2
8	B. Krupa	58.320	25.545	-32.775	43,8
9	Bosanski Brod	34.138	16.619	-17.519	48,6
10	B. Novi	41.665	27.115	-14.550	65
11	B. Petrovac	15.621	7.328	-8.293	47
12	B. Šamac	32.960	17.273	-15.687	52,4
13	B. Grahovo	8.311	2.449	-5.862	29,5
14	Bratunac	33.619	20.340	-13.279	60,5
15	Brčko	87.627	83.516	-4.111	95,3
16	Breza	17.317	14.168	-3.149	81,81
17	Bugojno	46.899	31.470	-15.429	67,1
18	Busovača	18.879	17.910	-969	94,86
19	Cazin	63.409	66.149	2.740	104,3

20	Čajniče	8.956	4.895	-4.061	54,7
21	Čapljina	27.882	26.157	-1.725	93,8
22	Čelinac	18.713	15.548	-3.165	83,08
23	Čitluk	15.083	18.140	3.057	120,3
24	Derventa	56.489	27.404	-29.085	48,5
25	Doboj	102.549	71.444	-31.105	69,7
26	Donji Vakuf	24.544	13.985	-10.559	57
27	Foča	40.513	18.282	-22.231	45,1
28	Fojnica	16.296	12.356	-3.940	75,8
29	Gacko	10.788	8.990	-1.798	83,3
30	Glamoč	12.593	3.860	-8.733	30,7
31	Goražde	37.573	20.897	-16.676	55,6
32	Gornji Vakuf/Uskoplje	25.181	20.993	-4.188	83,4
33	Gračanica	59.134	45.220	-13.914	76,5
34	Gradačac	56.581	39.340	-17.241	69,5
35	Grude	16.358	17.308	950	105,8
36	Han Pijesak	6.348	3.530	-2.818	55,6
37	Jablanica	12.691	10.111	-2.580	87,5
38	Jajce	45.007	27.258	-17.749	60,6
39	Kakanj	55.950	37.441	-18.509	67
40	Kalesija	41.809	33.053	-8.756	79
41	Kalinovik	4.667	2.029	-2.638	43,5
42	Kiseljak	24.164	20.722	-3.442	86
43	Kladanj	16.070	12.348	-3.722	77
44	Ključ	37.391	16.744	-20.647	44,8
45	Konjic	43.878	25.148	-18.730	57,3
46	Kotor Varoš	36.853	19.710	-17.143	53,5
47	Kreševo	6.731	5.273	-1.458	78,3
48	Kupres	9.618	5.057	-4.561	52,6
49	Laktaši	29.832	34.966	5.134	117,2
50	Livno	40.600	34.133	-6.467	84,1
51	Lopare	32.537	15.357	-17.180	47,2
52	Lukavac	57.070	44.520	-12.550	78
53	Ljubinje	4.172	3.511	-661	84,2
54	Ljubuški	28.340	28.184	-156	99,4

BOSANSKO-HERCEGOVAČKA DEMOGRAFSKA DINAMIKA I NJEZINA OBILJEŽJA

55	Maglaj	43.388	23.146	-20.242	53,3
56	Modriča	35.613	25.720	-9.893	72,2
57	Mostar	126.628	105.797	-20.831	83,5
58	Mrkonjić Grad	27.395	16.671	-10.724	60,8
59	Neum	4.325	4.653	328	107,5
60	Nevesinje	14.448	12.961	-1.487	89,7
61	Novi Travnik	30.713	23.832	-6.881	77,6
62	Odžak	30.056	18.821	-11.235	62,6
63	Olovo	16.956	10.175	-6.781	60
64	Orašje	28.367	19.861	-8.506	70
65	Posušje	17.134	20.447	3.313	119,3
66	Prijedor	112.543	89.397	-23.146	79,4
67	Prnjavor	47.055	35.956	-11.099	76,4
68	Prozor	19.760	14.280	-5.480	72,3
69	Rogatica	21.978	10.723	-11.255	48,8
70	Rudo	11.571	7.963	-3.608	68,8
71	Sanski Most	60.307	41.475	-18.832	69
72	Sarajevo – Centar	79.286	55.181	-24.105	70
73	Sarajevo – Hadžići	24.200	23.891	-309	99
74	Sarajevo – Ilidža	67.937	66.730	-1.207	98,2
75	Sarajevo – Ilijaš	25.184	19.603	-5.581	78
76	Sarajevo – Novi Grad	136.616	118.553	-18.063	87
77	Novo Sarajevo	95.089	64.814	-30.275	68
78	Sarajevo – Pale	16.355	20.909	4.554	128
79	Sarajevo – Stari Grad	50.744	36.976	-13.768	73
80	Sarajevo – Trnovo	6.991	3.550	-3.441	51
81	Sarajevo – Vogošća	24.647	26.343	1.696	107
82	Skender Vakuf (Kneževo)	19.418	9.793	-9.625	50,4
83	Sokolac	14.833	12.021	-2.812	81
84	Srbac	21.840	17.587	-4.253	80,5
85	Srebrenica	36.666	13.409	-23.257	36,6
86	Srebrenik	40.896	39.678	-1.218	97
87	Stolac	18.681	14.502	-4.179	78
88	Šekovići	9.629	6.761	-2.868	70
89	Šipovo	15.579	10.293	-5.286	66

90	Široki Brijeg	27.180	28.929	1.749	196,4
91	Teslić	59.854	38.536	-21.318	64,3
92	Tešanj	48.480	43.063	-5.417	89
93	Titov Drvar	17.126	7.036	-10.090	41
94	Tomislavgrad	30.009	31.592	1.583	105,3
95	Travnik	70.747	53.482	-17.265	75,6
96	Trebinje	30.996	29.198	-1.798	94,2
97	Tuzla	131.618	110.979	-20.639	84,3
98	Ugljevik	25.587	15.710	-9.877	61,4
99	Vareš	22.203	8.892	-13.311	40
100	Velika Kladuša	52.908	40.419	-12.489	76,4
101	Visoko	46.160	39.938	-6.222	86,5
102	Višegrad	21.199	10.668	-10.531	50,3
103	Vitez	27.859	25.836	-2.023	93
104	Vlasenica	33.942	11.467	-22.475	34
105	Zavidovići	57.164	35.988	-21.176	63
106	Zenica	145.517	110.663	-34.854	76
107	Zvornik	81.295	58.856	-22.439	72
108	Žepče	22.966	30.219	7.253	131,6
109	Živinice	54.783	57.765	2.982	105,4

Izvor: Popis stanovništva BiH 1991. i 2013. godine

Od tih prvotnih općina neke su tijekom najnovijih zbivanja promijenile naziv. Tako je, primjerice, prijeratna općina Skender Vakuf dobila novo ime Kneževo, prijeratna općina Bosanski Brod preimenovana u Brod, prijeratna općina Bosanski Novi u sadašnju općinu Novi Grad itd. Nekolicina se općina rascijepila na onu većinsku i onu manjinsku bilo da se odnosi na Federaciju Bosne i Hercegovine (FBiH) ili Republiku Srpsku (RS). Tako su nastale nove manjinske općine kao: Doboj – jug, Doboj – istok, Novo Goražde, Foča FBiH, Jezero, Kupres RS, Mostar – istočni, Trnovo FBiH, Pale FBiH, koje zajedno imaju oko 36.398 stanovnika. Pa i pored svega toga i pored nastanka novih 30-ak općina koje imaju 171.615 stanovnika (što predstavlja 4,8 % stanovništva BiH iz 2013. godine), broj stanovnika BiH 2013. je u odnosu na 1991. manji za oko 845.874, ili 19,32 %.

Tablica 2.: Novoformirane općine nakon 1991. godine

Red. broj	općina	2013.
1	Berkovići	2.114
2	Bužim	19.340
3	Čelić	10.502
4	Doboj – jug	4.137
5	Doboj – istok	10.248
6	Dobretići	1.629
7	Domaljevac Šamac	4.771
8	Donji Žabar	3.809
9	Foča FBiH	1.933
10	Istočna Ilidža	14.763
11	Istočni Drvar	79
12	Istočni Mostar	257
13	Istočni Stari grad	1.131
14	Jezero	1.144
15	Kneževo	9.793
16	Kostajnica	5.977
17	Krupa na Uni	1.597
18	Kupres RS	300
19	Milići	11.441
20	Novo Goražde	3.117
21	Osmaci	6.016
22	Ostra Luka	2.786
23	Pale FBiH	904
24	Pelagićevo	5.220
25	Petrovac	361
26	Petrovo	6.474
27	Ravno	3.219
28	Ribnik	6.048
29	Sapna	11.178
30	Stari Grad	1.131
31	Teočak	7.424
32	Trnovo FBiH	1.502
33	Usora	6.603
34	Vukosavlje	4.667

Izvor: Popis stanovništva BiH 2013.

Na primjeru županija u FBiH također se zapaža ukupna depopulacija u gotovo svim županijama. Iznimka je Zapadnohercegovačka županija koja bilježi porast od nekih 6 % (tablica 3.).

Tablica 3.: Kretanje broja stanovnika po županijama FBiH (1991. – 2013.)⁷⁴

Županija	1991.	2001.	2013.	Udjel u (%) 2013. u 1991.
Unsko-sanska	345.000	306.000	273.261	80
Posavska	64.000	44.000	43.453	68
Tuzlanska	524.000	507.000	445.028	85
Zeničko-dobojska	479.000	397.000	364.433	76
Bosansko-podrinjska	41.000	35.000	23.734	58
Srednjobosanska	339.000	240.000	254.686	75
Hercegovačko-neretvanska	268.000	217.000	222.007	83
Zapadnohercegovačka	89.000	81.000	94.898	107
Sarajevska	493.000	401.000	413.593	84
Hercegbosanska	116.000	84.000	84.127	73

Izvor: Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo, Sarajevo, siječanj 2011., str. 13.; Federalni zavod za programiranje razvoja, Analiza promjena u strukturi stanovništva FBiH, Sarajevo, rujan 2002., str. 8.

Iz 3. tablice vidljivo je da se u ukupnu udjelu izgubljena prijeratnoga stanovništva izdvaja Bosansko-podrinjska županija u kojoj nedostaje čak 42 % stanovništva iz 1991. godine, slijedi Posavska županija u kojoj nedostaje 32 % te Hercegbosanska županija kojoj nedostaje 27 % njezina prijeratnoga stanovništva.

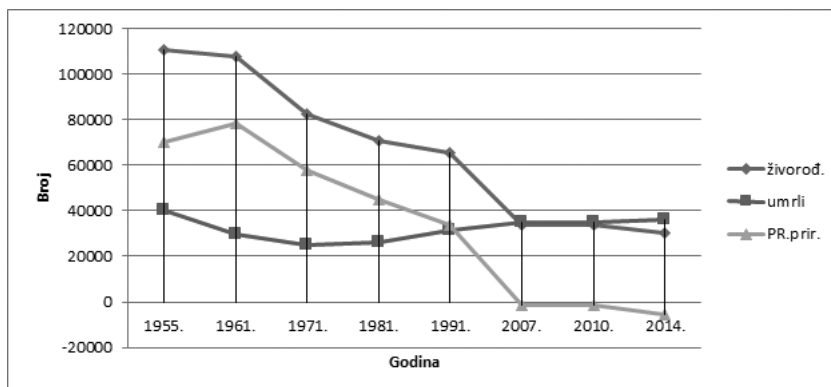
1.2. Prirodno kretanje stanovništva

Nepovoljne tendencije u prirodnu kretanju stanovništva, napose u dinamici nataliteta, postale su jedan od najvažnijih unutarnjih destabilizacijskih čimbenika razvoja stanovništva BiH. Zato ćemo razmotriti temeljne odrednice prirodnoga kretanja „jer njihovi trendovi naznačuju buduće promjene i određuju stupanj ili fazu demografske tranzicije u okviru opće teorije demografskog razvoja.“⁷⁸ Prirodno kretanje stanovništva BiH kao jedna od sastavnica smanjenja broja stanovnika u BiH ima izrazito nepovoljno razvojno obilježje, što se vidi u 2. i 3. grafu

⁷ Kad govorimo o godinama 1991. i 2001. riječ je o procjenama stanovništva u tim županijama.

⁸ Usp. Stjepan ŠTERC, „Opća demografska slika Republike Hrvatske“, *Političko-geografska i demografska pitanja Hrvatske*, Zagreb, 1991., str. 14.

Posebno je zabrinjavajuća dinamika rađanja u BiH (graf 2.), koja nakon 1955. počinje padati, a nakon 1961. taj proces postaje nezaustavljiv da bi se 2006. izjednačio broj rođenih s brojem umrlih. Godine 2007. broj rođenih je bio manji od broja umrlih, što je dovelo do prirodne depopulacije (graf 2.). Između 1955. i 2013. apsolutna vrijednost nataliteta u BiH smanjena je za gotovo 3,6 puta.



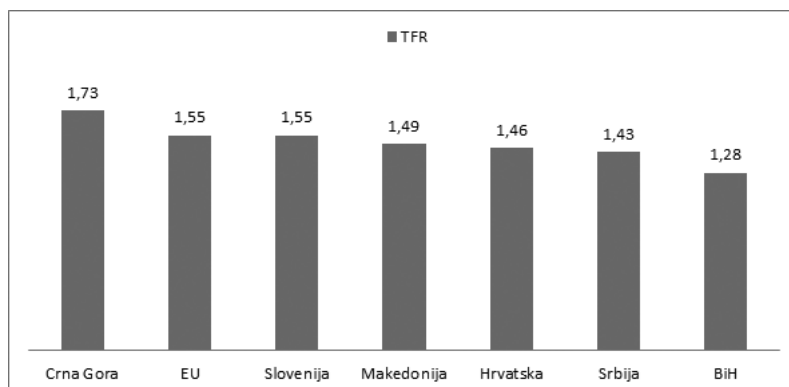
Graf 2.: Prirodno kretanje stanovništva BiH (1955.– 2013.)

Izvor: Izrađeno na temelju podataka vitalne statistike

Veličina stope nataliteta 1955. još je bila vrlo visoka i kretala se oko 37,3 ‰ i tek je sredinom 60-ih godina ušla u središnju podetapu demografske tranzicije. Godine 1981. iznosi 17,2 ‰ nakon čega slijedi njezin daljnji pad koji početkom 90-ih godina iznosi 14,9 ‰, a nakon 1996. pada ispod 10 ‰ pa možemo reći da je u BiH završila demografska tranzicija te se BiH „neopravdano“ našla u zajednici zemalja s poslije-tranzicijskim razdobljem.

Nakon 1990. uslijedile su velike promjene u opsegu rađanja, koje ide ukorak s promjenama u ekonomskoj, socijalnoj i kulturnoj sferi društva. Izmijenjene društvene prilike počele su stvarati uvjete za ograničavanje rađanja. Osim toga, promijenio se položaj obitelji, promijenila se uloga žene u obitelji, ali i uloga djeteta u obitelji. Nadalje, strah od siromaštva postao je „pravi ubojica fertiliteta“, a dogodio se i ruralni egzodus, a ne tako davno selo je bilo inkubator bioreprodukcije.

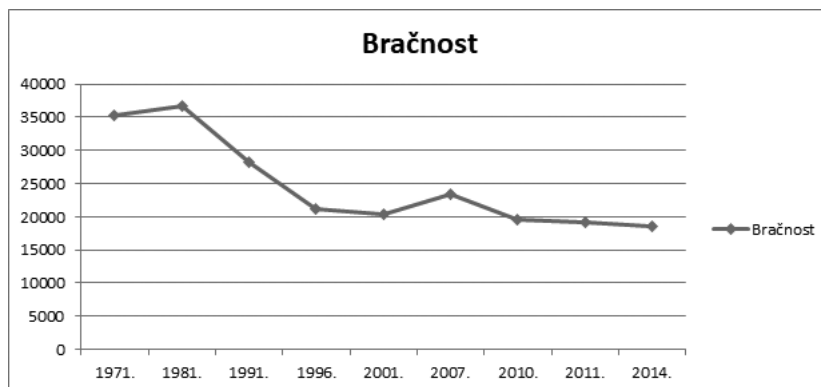
Gledajući samo od 1996. naovamo totalna stopa fertiliteta (TFR) bitno se umanjila s 1,64 na 1,27 (2013.), a za proširenu reprodukciju trebala bi iznositi više od 2,1 djeteta po majci. Bosna i Hercegovina ima najmanji TFR unutar zemalja Europske unije (EU) i njezina bližega okružja (graf 3.).



Graf 3.: Stope ukupnog fertiliteta (TFR) u pojedinim zemljama regije, EU-27 i BiH u 2013. godini

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, *Žene i muškarci u BiH, WOMEN AND MEN in Bosnia and Hercegovina*, Sarajevo, 2015., str. 13.

S obzirom na to da se u BiH još uvijek najveći broj rođenja javlja u braku,⁹ na temelju kretanja krivulje bračnosti vidimo da i u tom pogledu postoje negativne pojave. Bračnost nakon 1981. znatno pada. Još je 1955. broj sklopljenih brakova dosegao brojku od 29.179 da bi nakon 2010. pao ispod 20.000, a 2014. pao na 18.643, što znači da se broj brakova umanjio za 36 %, što se izravno preslikalo i na broj novorođene djece.



Graf 4.: Kretanje broja sklopljenih brakova u BiH (1955. – 2014.)

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Sarajevo, 2014., Tematski bilten 2., str. 66.

⁹ „U šire poimanje prirodnog kretanja stanovništva pored nataliteta i mortaliteta kao njegovih osnovnih komponenti također još i one pojave i čimbenike koji značajno utječu na veličinu i tendenciju kretanja nataliteta i mortaliteta; tu je prije svega nupcijalitet (bračnost), jer se glavnina djece rađa u braku, zatim divorcijalitet (razvod braka) koji također može tangirati brojčanu razinu nataliteta određene populacije, pa mortalitet dojenčadi kao specifičan oblik ukupnog mortaliteta koji djeluje na brojčanu razinu mortaliteta u nekoj populaciji.“ Alica WERTHEIMER-BALETIĆ, *Stanovništvo i razvoj*, Zagreb, 1999., str. 207.

Kada govorimo o broju sklopljenih brakova, nužno je napomenuti da je u BiH u porastu broj razvoda. Godine 1971. od 1.000 sklopljenih brakova razvelo se njih 88 da bi 2014. broj razvoda porastao na 144, što se preslikava na broj rođenja jer se velik broj razvedenih našao u fazi socijalnoga steriliteta te više ne sudjeluje u procesu aktivne reprodukcije.



Graf 5.: Kretanje broja razvoda na 1.000 brakova u BiH (1971. – 2014.)

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Sarajevo, 2014., Tematski bilten 2., str. 66.

Republička stopa smrtnosti bila je u opadanju sve do 1981. godine kada dolazi do njezina blagoga povećanja. Tako je opća stopa smrtnosti 1955. (13,6 ‰) padala sve do 1991. (7,2 ‰) kada je otpočela s blagim povećanjem, što je bila posljedica ratnih događanja, ali i blagog povećanja opće stope mortaliteta zbog povećanog kontingenta starijih osoba. Tako se BiH pridružila ostalim poslijetranzicijskim zemljama. Proces demografske tranzicije u sferi mortaliteta u BiH započeo je negdje između 1930. i 1940. godine.

Ono što je *značajno* kada je riječ o mortalitetu jest činjenica da je u razdoblju od 1955. do 2013. došlo do značajna smanjenja stope smrtnosti dojenčadi, sa 142,6 (1955.) na 5,9 (2013.),¹⁰ čemu je pridonijelo poboljšanje općeg životnog standarda koji je nastupio tijekom sveukupne modernizacije koja se dogodila u BiH u razdoblju nakon Drugoga svjetskoga rata, kao i poboljšane medicinske zaštite.

¹⁰ Statistički godišnjak BiH, Sarajevo, svibanj 1992., str. 27.; Tematski bilten 02, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo, 2014., str. 66.

Tablica 4.: Stope vitaliteta u BiH (1955. – 2014.)

Godina	stopa (‰)					stopa razvoda na 1.000
	živorođeni	umrli	prir. prirast	bračnost	smrtnost dojenčadi	
1955.	37,3	13,6	23,7	9,8	142,6	–
1961.	32,9	8,9	24	9,7	98,9	–
1971.	22	6,6	15,4	9,4	54,7	88,2
1981.	17,2	6,3	10,8	8,9	30,1	93,3
1991.	14,9	7,2	7,8	6,5	14,5	56,3
1996.	12,8	6,9	5,9	5,8	14	79
2000.	8,87	8,71	0,16	5,3	9,7	88,1
2007.	8,8	9,1	-0,3	6,1	6,8	77,7
2010.	8,7	9,1	-0,4	5,1	6,4	85,8
2013.	8	9,3	-1,3	4,6	5,9	148
2014.	7,9	9,4	-1,5	4,9	5,2	144,1

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Sarajevo, 2014., Tematski bilten 02, str. 66.

Prirodni prirast od 1955. do 2007. sustavno se smanjivao, a 2007. prvi se put u BiH pojavio negativan prirodni prirast, bolje reći negativna prirodna promjena. Postojeća situacija i postojeća demografska dinamika ne nagovješćuju skoro zaustavljanje i rješavanje postojeće negativne situacije. Davne 1955. prirodni prirast iznosio je 70.353 osobe da bi 2007. bio negativan s iznosom od -1.279, a 2014. popeo se na -5.720. Dakle, u razdoblju od 2007. do 2014. Bosna i Hercegovina samo je prirodnim putem izgubila broj stanovnika veličine današnje općine Jablanica.

Iz usporedbe kretanja broja živorođenih i umrlih (graf 2.) vidi se u navedenu razdoblju njihovo divergentno kretanje. Dok se broj živorođenih smanjivao, broj umrlih, uzevši prosječno, lagano je rastao pri čemu je smanjenje broja živorođenih bilo brže nego povećanje broja umrlih.

Brzina demografske tranzicije u BiH nije bila plod društveno-gospodarskoga razvoja već i nekih drugih čimbenika kao što su: a) intenzivno iseljavanje, naročito sredinom 20. stoljeća, koje s određenim oscilacijama traje sve do danas; b) izravnih i neizravnih demografskih gubitaka nastalih u Prvome i Drugome svjetskome ratu te najnovijem Domovinskome ratu; c) pandemije španjolske gripe krajem Prvog svjetskoga rata koja nije zaobišla ni BiH; d) brzog i nekontroliranog procesa deagrarizacije; e) ekonomske migracije od 60-ih godina 20. st. (koja je opet posebno obilježje zapadne Hercegovine). Da je bio normalan slijed okolnosti, demografska tranzicija u BiH vjerojatno bi završila negdje oko 2020. godine.

1.3. Migracije u BiH

Migracija stanovništva je vrlo složen, ali i selektivan društveni fenomen u kojem ne sudjeluju podjednako svi dijelovi stanovništva. Migriranju su skloniji mlađi, pogotovu ako nemaju zaposlenje, kao i obrazovaniji te neoženjeni. U posljednje vrijeme u procesu migracija sve više sudjeluju i cijele obitelji, uglavnom mlađe životne dobi.

Demografske posljedice ovoga procesa bile su bitna sastavnica i odrednica demografskih pojava i procesa i „svojevrsni crtač suvremene demografske slike“ BiH. Tako su glad, bolesti, krize, ratovi, političke nepravde i progoni te opća životna besperspektivnost dodatno ostavili svoje ožiljke na demografskom i duhovnom biću BiH stanovništva.

Cjelokupno područje BiH, kako danas tako i kroz povijest, izloženo je intenzivnim migracijama koje su ostavile dubok trag u suvremenu kretanju i strukturama stanovništva. Danas možemo ustvrditi da je migracija postala presudna demografska odrednica razvoja stanovništva u BiH. Migracijski se utjecaj ogleda u promjeni broja stanovnika, izmijenjenoj dobno-spolnoj i općenito demografskoj strukturi stanovništva, ali i samu razmještanju stanovništva na lokalnoj, regionalnoj i državnoj razini.

Uz naglašene gospodarske čimbenike na prostornu dinamiku stanovništva BiH uvelike su utjecala ratna zbivanja i stradanja u Prvome i Drugome svjetskome ratu te u najnovijem Domovinskom ratu. Ratni sukobi pokrenuli su stotine tisuća stanovnika BiH iz svojih domova što se negativno preslikalo na ukupnu populacijsku sliku državnoga prostora.

Prema procjenama međunarodnih institucija tijekom prvih triju godina rata nasilno je prognano ili raseljeno više od dva milijuna žitelja BiH.¹¹

Migracije utječu na dobni sastav i starenje stanovništva putem selektivnosti prema dobi, a dijelom i prema spolu.¹² „Svjetska iskustva kazuju da jezgru migracijskoga kontingenta čine dobne skupine između 20 i 40 godina.“¹³ Prema službenom popisu iz 2013. prosječna starost stanovništva BiH iznosila je 39,5 godina. Gledano po županijama u FBiH najstarije je stanovništvo u Herceg-bosanskoj (41,34), slijedi Bosansko-podrinjska (41,23) te Posavska županija (40,34). U prosjeku najmlađe stanovništvo je u Unsko-sanskoj županiji, čiji prosjek starosti iznosi 36,5 godina.¹⁴

¹¹ Usp. Mirko PEJANOVIĆ, „Demografsko-migracijski problemi u poslijeratnoj Bosni i Hercegovini“, *Hrvati u BiH: problemi ustavni položaj, kulturni razvoj i nacionalni identitet*, Zagreb, 2010., str. 37.

¹² Usp. Dražen ŽIVIĆ, „Demografske odrednice i posljedice starenja stanovništva Hrvatske“, *Revija za socijalnu politiku*, Zagreb, god. X., 2003., br. 3. – 4., str. 309.

¹³ Isto, str. 309.

¹⁴ *Popis stanovništva, domaćinstva i stanova u BiH 2013.*, Sarajevo, 2016., str. 23. – 28.

Posljedica čestih brojnih emigracijskih strujanja jest nastanak i produbljenje krnjih naraštaja u dobnoj slici naseljenosti, što ima određene kratkoročne i dugoročne negativne posljedice na razvoj stanovništva.¹⁵ Migracije utječu i na opterećenost radno sposobnog i radno aktivnog stanovništva dječjim i staračkim kontingentima, što vodi i k padu udjela fertilnoga stanovništva, dugoročno i nataliteta, kao temeljne odrednice demografskoga starenja.¹⁶

2. Dobno-spolna struktura stanovništva BiH

Uzroci i odrednice demografskoga starenja u BiH slični su onima na Zapadu, a prije svega odnose se na smanjenje nataliteta kao zajedničkoga čimbenika, ali postoje i neki specifični čimbenici koji se vežu za ove prostore, a to su višestoljetno iseljavanje zbog svega prethodno navedenoga te demografski posredni i neposredni gubitci u učestalim ratovima u BiH.

Najvažniji proces u razvoju dobno-spolne strukture stanovništva s dalekosežnim i teškim posljedicama na ukupan demografski i društvenogospodarski razvoj te obrambenu sposobnost zemlje u smislu raspoloživih ljudskih resursa jest ubrzan proces demografskoga starenja i vrlo visok stupanj ostarjelosti.¹⁷ Kada se rabi koeficijent starosti, pod demografskim starenjem najčešće se podrazumijeva povećanje udjela starije populacije, tj. one od 60 ili 65 godina. Drugi je način utvrđivanje odnosa starijega stanovništva naspram mladoga, tj. onoga od 14 ili 19 godina. U tom slučaju rabi se indeks starosti. Nadalje, postoji i onaj treći način koji uključuje odnos starije populacije naspram radno sposobne. Tada se rabi koeficijent dobne ovisnosti.¹⁸

„Sastav prema dobi otkriva osnovna obilježja doskorašnjeg i upućuje na buduće kretanje stanovništva uz uvjet da ne dođe do brojem i kakvoćom značajnije migracije.“¹⁹ U BiH je došlo do pogoršanja u dobno-spolnoj strukturi stanovništva, što treba promatrati u uzročno-posljedičnoj sprezi prirodnoga i prostornoga kretanja stanovništva.

Dobno-spolna struktura važna je, između ostaloga, i zbog toga što je to posljedica, ali i odrednica razvoja stanovništva. Dobno-spolna struktura predstavlja demografski okvir pri formiranju radno aktivnoga stanovništva. „Tendencije u ra-

¹⁵ Usp. D. Živić, „Demografske odrednice...“, str. 309.

¹⁶ Usp. *isto*, str. 309.

¹⁷ Usp. D. Živić, *Suvremene tendencije...*, str. 273.

¹⁸ Vidi Ivo NEJAŠMIĆ, *Demogeografija, stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*, Zagreb, 2005., str. 189. – 194.

¹⁹ Mladen FRIGANOVIĆ, „Demografsko-strukturne karakteristike gradskih i ostalih naselja SR Hrvatske“, *Acta Geographica Croatica*, Zagreb, god. XX., 1985., br. 1., str. 3. str. 3.

zvoju dobno-spolne strukture izravno determiniraju prirodno i migracijsko kretanje stanovništva, a time i ukupnu demografsku dinamiku na određenom području.²⁰

Tablica 5.: Struktura stanovništva BiH po velikim dobnim skupinama (1948. – 2013.) (u %)

	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2013.
0 – 14	42,00	37,40	38,40	34,40	27,50	23,50	15,39
15 – 64	55,00	59,40	57,90	60,50	66,20	67,70	70,40
65 +	3,00	3,20	3,50	4,70	6,10	6,50	14,21

Izvor: Statistički bilten 256., Sarajevo, travanj 1998.;

Popis stanovništva za BiH, 2013., Sarajevo, 2016. i Stanovništvo Europe 2010., Sarajevo, 2010., Zavod za planiranje, razvoja kantona, Sarajevo, Sektor za planiranje društveno-ekonomskog razvoja

Podatci iz 5. tablice pokazuju sljedeća glavna obilježja promjena u dobnoj strukturi stanovništva BiH: a) veliko smanjenje udjela mladoga stanovništva u ukupnu broju stanovnika; b) lagan porast udjela stanovništva u radno sposobnoj dobi; c) rast udjela staračkoga stanovništva. U razdoblju od 1948. do 2013. udio mladih (0 – 14) smanjen je za oko 26,61 %, što znači i opadanje udjela mladoga stanovništva koje čini temelj buduće biološke reprodukcije i radnih resursa. To izrazito opadanje naročito dolazi do izražaja nakon 1971. godine. Radni kontingent u istom razdoblju povećao se za 15,4 %. Starije stanovništvo u navedenu razdoblju također je pokazalo tendenciju rasta te se u ukupnu stanovništvo BiH povećalo za 11,21 %. Taj trend porasta starijega stanovništva naročito dolazi do izražaja nakon 1991., a nastavlja se i nakon 2013. godine.

U osamdesetim i devedesetim godinama 20. stoljeća smanjuje se udio mladoga naraštaja jer u fertilnu dob ulazi manje broj naraštaj rođen nakon 1955. godine. Smanjenje udjela mladih nakon 1991. pojačano je zbog ratnih događanja na prostoru BiH dok je daljnji odljev nakon 2000. godine rezultat gospodarske recesije koja ni danas ne jenjava.

Kad je u pitanju porast starije populacije, ne smije se izgubiti iz vida da je potonje dijelom uzrokovano i time što su u stariju životnu dob ušli najbrojniji naraštaji, oni rođeni do 1955., ali i stalnom tendencijom produljenja ljudskoga vijeka. Već se pokazalo da je zbog opadanja nataliteta uz sve ostale poteškoće u društvu nastao problem kvalitete života staračkoga stanovništva.

Zadnja dva popisa pokazuju značajno smanjenje udjela mlade populacije u BiH, a sve veće povećanje udjela starije populacije (65 +). Opće je poznato da je za održavanje starosne strukture stanovništva nužan udio mlade populacije od oko 35 %. Pogoršana slika dobno-spolne strukture BiH stanovništva posljedica je niskoga

²⁰ D. Živić, *Suvremene tendencije...*, str. 272.

prirodnog prirasta, a u zadnje vrijeme i prirodnoga pada te pojačana iseljavanja s jako izraženim regionalnim diskrepancijama brojnosti i strukture stanovništva. Kao posljedica spomenutih kretanja dolazi do starenja stanovništva, što je poprimilo obilježja tipično stare demografske strukture. Demografske posljedice starenja stanovništva Bosne i Hercegovine kompleksne su, teške i dugotrajne. „Starenje stanovništva u duljem razdoblju izaziva starenje fertilnog kontingenta, što utječe na pad opće stope nataliteta, čime se demografsko starenje ubrzava. Taj proces nazivamo efektom naraštajnog pomaka.“²¹

3. Prostorna populacijska polarizacija

Neravnomjeran razmještaj stanovništva jedan je od temeljnih generatora poremećaja u gospodarskom i regionalnom razvoju, koji postaju zamašnjacima znakovitih demografskih, socijalnih, ekonomskih i kulturoloških problema i u područjima koja gube i u područjima koja dobivaju stanovništvo.²²

Rubni dijelovi BiH i nakon Domovinskoga rata (1991. – 1995.) doživjeli su izrazita pražnjenja te je njihov današnji udio stanovništva minoran u odnosu na središnje dijelove BiH, što se preslikava na demografsku i ekonomsku stabilnost rubnih područja zemlje (slika 1.).

Kada su u pitanju suvremene promjene u razmještaju i gustoći naseljenosti državnoga prostora, onda svakako valja istaknuti da one baštine sve nepovoljnije procese u razvoju stanovništva ove zemlje. Dovoljno je naglasiti da su procesi ukupne i prirodne depopulacije, snažno iseljavanje i urbano-ruralna preraspodjela stanovništva zemlje, demografsko starenje, visoki izravni i migracijski gubitci stanovništva izazvani zadnjim ratom uvelike pogoršali ionako poremećen prostorni razmještaj stanovništva u BiH. U Bosni i Hercegovini stanovništvo je koncentrirano u sedam većih gradova, gotovo ravnomjerno raspoređenih unutar državnoga prostora, što negira postojanje primarnoga grada, što je Sarajevo po svojoj definiciji.²³

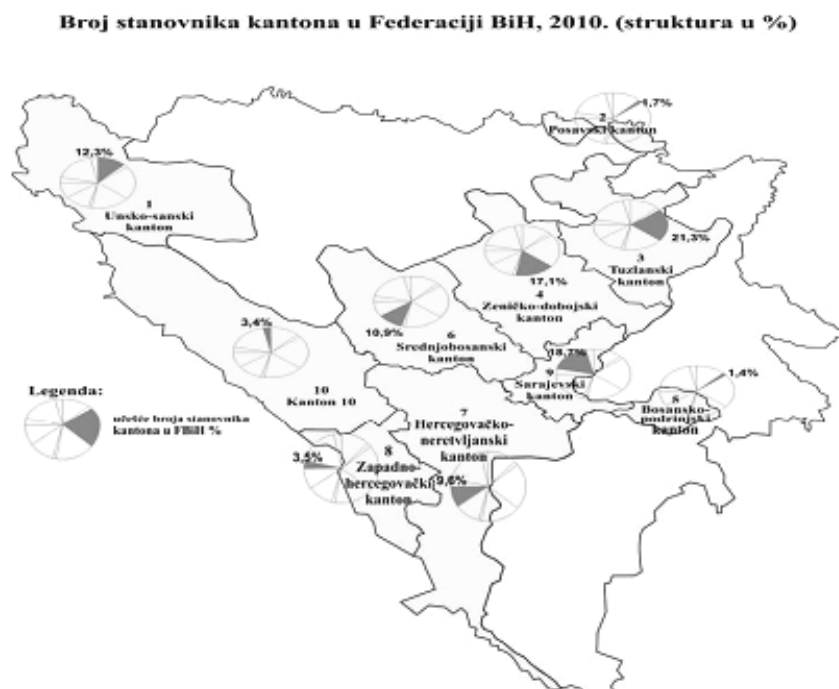
„Suvremeni proces, popraćen velikim ratnim razaranjima, ubrzao je s jedne strane proces depopulacije sela, koncentraciju u gradove, ali i doveo do dezorganizacije mreže naselja. Taj proces ima svoje kategorizacije vezane za razinu razgraničenja: državna granica koja je dezintegrirala osovine razvoja započete u bivšoj zajedničkoj državi, međuentitetska, koja iako nevidljivo izvrsno pokazuje na terenu svoje posto-

²¹ Usp. D. Živić, *Demografske odrednice...*, str. 317.

²² Usp. isti, *Suvremene tendencije...*, str. 268.

²³ Usp. Snježana MUSA, „Razmještaj i naselja u BiH“, *Mostariensia*, Mostar, god. IX., 2005., str. 81. – 99.

janje, pa čak i županijska, koja dovodi do koncentracije funkcija u županijski centar, pri čemu neki manji centri ostaju bez ranije stečenih funkcija²⁴.



Slika 1.: Udio stanovnika po županijama FBiH 2010.

Izvor: Agencija za statistiku FBiH

Sve neravnomjerniji prostorni raspored stanovništva te nejednaka gustoća naseljenosti pospješila je populacijsku polarizaciju zemlje i prema regionalno-geografskim i upravno-teritorijalnim sastavnicama i prema naseljima, tj. prema urbanim i ruralnim područjima zemlje.

Ukupna depopulacija pogodila je sve prostore BiH, u čemu u FBiH uglavnom prednjače rubne županije kao što su Posavska te Hercegbosanska županija.

Prostornu populacijsku polarizaciju jasno možemo uočiti kroz 10 općina istočne Bosne (Foča, Goražde, Rudo, Čajniče, Višegrad, Rogatica, Srebrenica, Vlasenica, Bratunac, Han Pijesak) koje su 2013. imale oko 130.191 ili 51 % manje stanovništva u odnosu na 1991. (tablica 6.) te šest općina zapadne i jugozapadne BiH (Bosansko Grahovo, Glamoč, Šipovo, Mrkonjić Grad, Drvar, Bosanski Petrovac) koje imaju pad od oko 46 % u odnosu na 1991. (tablica 7.).

²⁴ Isto, str. 1.

Tablica 6.: Općine istočne Bosne s izrazitom depopulacijom 2013. godine

Red. broj	općine iz 1991.	1991.	2013.	razlika	indeks 2013./1991.
1.	Bratunac	33.619	20.340	-13.279	60,5
2.	Čajniče	8.956	4.895	-4.061	54,7
3.	Foča	40.513	18.282	-22.231	45,1
4.	Goražde	37.573	20.897	-16.676	55,6
5.	Han Pijesak	6.348	3.530	-2.818	55,6
6.	Rogatica	21.978	10.723	-11.255	48,8
7.	Rudo	11.571	7.963	-3.608	68,8
8.	Srebrenica	36.666	13.409	-23.257	36,6
9.	Višegrad	21.199	10.668	-10.531	50,3
10.	Vlasenica	33.942	11.467	-22.475	34

Izvor: Popis stanovništva BiH za 1991. i 2013. godinu

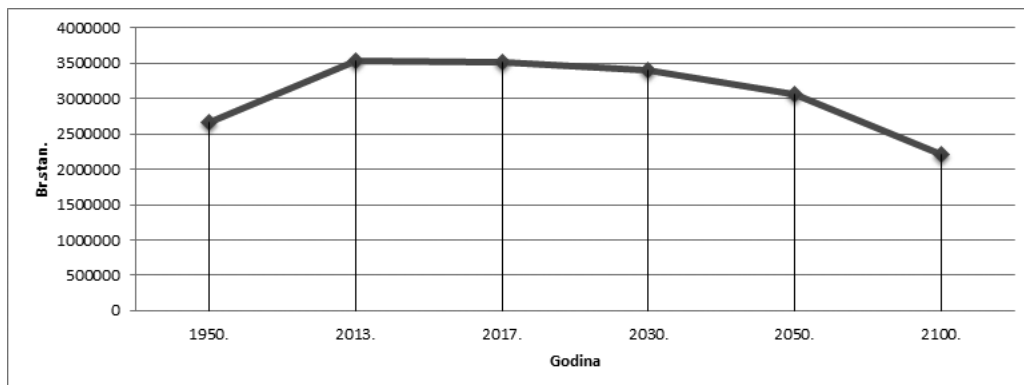
Tablica 7.: Općine zapadne Bosne s izrazitom depopulacijom 2013. godine

Red. broj	općine iz 1991.	1991.	2013.	razlika	indeks 2013./1991.
1	B. Petrovac	15.621	7.328	-8.293	47
2	B. Grahovo	8.311	2.449	-5.862	29,5
3	Glamoč	12.593	3.860	-8.733	30,7
4	Mrkonjić Grad	27.395	16.671	-10.724	60,8
5	Šipovo	15.579	10.293	-5.286	66
6	Titov Drvar	17.126	7.036	-10.090	41

Izvor: Popis stanovništva BiH za 1991. i 2013. godinu

4. Projekcije stanovništva BiH

Sasvim je sigurno da će se u nadolazećem vremenu nastaviti negativni procesi u prirodnom kretanju stanovništva u BiH, kao i da će se nastaviti pokrenut proces iseljavanja, uglavnom radnoga i reproduktivnoga stanovništva, ali i cjelokupnih mlađih obitelji.



Graf 6.: Projekcija kretanja stanovništva u BiH od 1950. do 2100. godine
Izvor: World Population prospects 2017., UN, New York, 2017.

Ako se obistine navedene projekcije, Bosna i Hercegovina bi do sredine stoljeća mogla izgubiti oko pola milijuna ljudi u odnosu na zadnji popis stanovništva, a do kraja stoljeća oko 1,3 mil. ili 37,2 % svoga stanovništva.

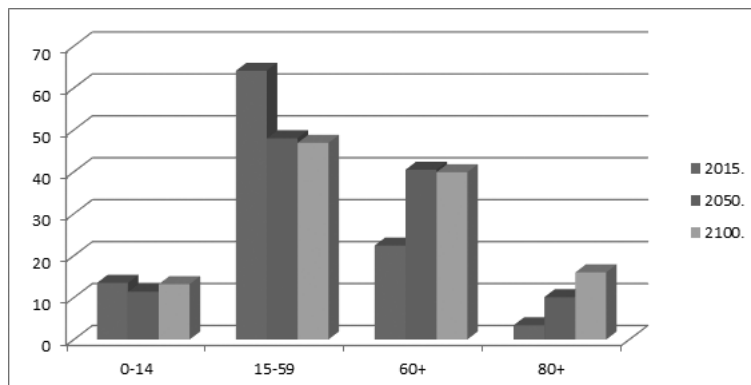
Navedeni procesi samo će pojačati proces demografskoga starenja, što će se preslikati na daljnji razvoj stanovništva BiH, prije svega na pojačano smanjenje broja stanovnika, a time i pogoršanje demografske strukture, prije svega dobno-spolne strukture.

Prema popisu iz 2013. udio dječje populacije iznosio je 15,39 %, ali će se taj udio prema navedenim projekcijama smanjiti pa će sredinom stoljeća iznositi oko 11,4 %, a do kraja stoljeća tek će se blago povećati na 13,2 %.²⁵ U Bosni i Hercegovini je 2015. stanovništva od 15 do 59 godina bilo više od 60 %, ali će taj udio u drugoj polovici ovoga stoljeća pasti na 48 %, a do kraja 2100. na 46 %.

Do kraja stoljeća možemo očekivati da će staračko stanovništvo brojem i udjelom više nego dvostruko nadvisiti broj mladoga stanovništva, što je baza demografske i radne reprodukcije. Udio starijih od 60 i više godina porast će s 22,4 % (2015.) na 39,9 % (2100.).

Još je znakovitije da će se udio onih najstarijih iznad 80 godina povećati s 3,4 % (2015.) na 16 % (2100.).

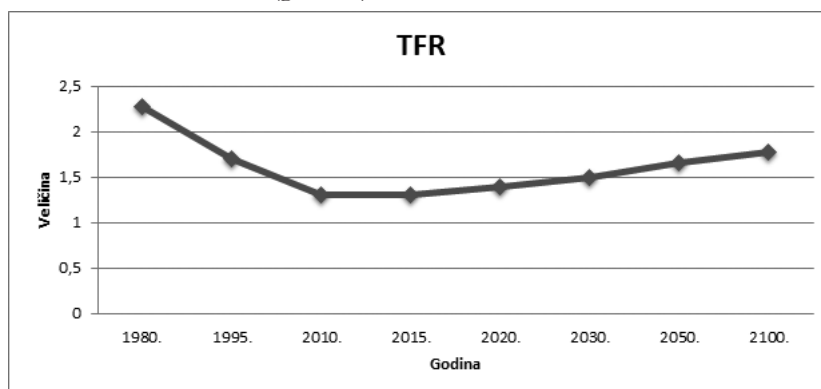
²⁵ Za generacijsko obnavljanje nužan je udjel mladoga svijeta do 35 % određene populacije.



Graf 7.: Projekcija dobne strukture stanovništva u BiH (2015. – 2100.)

Izvor: World Population prospects 2015., UN, New York, 2015.

Predviđeni demografski gubitci bit će posljedica niskih stopa plodnosti, tj. vrlo niske stope ukupnog ili totalnog fertiliteta te daljnjeg iseljavanja mladih. Znakovito je da do ozbiljnijeg oporavka TFR-a do kraja stoljeća ne će doći te će kritična vrijednost od 2,1 ostati nedostižna (graf 8.).



Graf 8.: Kretanje TFR-a u BiH (1980. – 2100.)

Izvor: World Population prospects 2017., UN, New York, 2017.

Podatci projekcija pokazuju da će se u slučaju nastavljanja dosadašnjih pojava i kretanja specifičnih stopa fertiliteta po dobi te uz izostanak aktivne populacijske politike ukupan broj stanovnika u BiH drastično smanjivati. Poražavajući rezultati ove projekcije su i rezultat nastavka i daljnjeg smanjenja udjela mladih koji se nastavlja iz godine u godinu, a time i nastavka procesa promjena u dobnoj strukturi stanovništva BiH.

Zaključak

Jasno je da se BiH nalazi u dubokoj demografskoj krizi. Uzroke te krize nalazimo i u unutarnjim i u vanjskim, uglavnom remetilačkim odrednicama demografskoga razvoja. Nepovoljni demografski procesi u Bosni i Hercegovini jedan su od dominantnih čimbenika njezine društvene i gospodarske krize. Razvoj stanovništva BiH danas karakteriziraju procesi ukupne i prirodne depopulacije, demografsko starenje te prostorna polarizacija naseljenosti kao regionalni izraz poremećene demografske slike u državi. Svi poremećaji u demografskom razvoju (broj stanovnika, prirodni prirast, prostorni razmještaj, migracije, strukture stanovništva...) preslikavaju se na dinamiku i smjer društveno-gospodarskoga razvoja.

Održavanje niske razine nataliteta, odnosno njegovo prepuštanje spontanim tijevima nesumnjivo će imati društveno nepovoljne posljedice za ukupan društveni razvoj BiH, a ne samo na smanjenje ukupnoga broja stanovnika u zemlji, kao i na disproporcije u dobnoj i drugim strukturama društva.

Zbog nepovoljnijih tendencija u razvoju stanovništva BiH, potrebna je neodgodiva i cjelovito promišljena aktivna populacijska politika. U tom kontekstu potrebno je:

- donošenje i provođenje mjera za zaustavljanje ili barem usporavanje iseljavanja iz BiH
- osmišljavanje i provođenje eksplicitne i stimulativne populacijske politike u djelokrugu prirodnoga kretanja stanovništva
- koncipiranje i provođenje selektivne imigracijske politike
- provođenje prostorne preraspodjele stanovništva u smislu njezina uravnoteživanja kroz koncept aktivno provođene redistributivne populacijske politike.

Populacijska politika podrazumijevala bi utjecaj na sve komponente ukupnoga kretanja stanovništva, a to znači i na migracije, pa se o tom pitanju u BiH moraju zauzeti jasniji stavovi. Trajan bi cilj trebao biti smanjenje odlazaka u inozemstvo pa čak i stimuliranje povratnika, pogotovo mlađih naraštaja, što bi djelovalo i na razinu prirodnoga prirasta i na ostale sfere života.

Sve rečeno moralo bi biti praćeno stvaranjem pozitivnoga društvenog ozračja o braku, obitelji, djeci, odgovornu roditeljstvu itd. Gospodarski rast morao bi omogućiti lakše zapošljavanje, lakše rješavanje stambenoga pitanja i niz drugih poticajnih mjera iz djelokruga populacijske i obiteljske politike.

Iz svega navedenoga neprijeporno proizlazi da demografska obnova, kao državni interes BiH, mora počivati na dugoročnoj, širokoj i sveobuhvatnoj strategiji populacijske politike, kao najvažnijem provedbenom sredstvu za ostvarenje toga cilja, a tu odlučujuću ulogu ima država kao zakonodavni i finansijski nositelj te politike. Naravno, pri provođenju mjera populacijske politike ne smije se zanemariti ni važna uloga drugih javnih institucija kao što su mediji, škola, Crkva i sl.